

problemu učenosti šire publike općenito na prelazu iz kasnijeg srednjeg vijeka u razdoblje renesanse jasno su izloženi. No ni područje muzike, a ni sistem umjetnosti uopće nije propušten. U ovoj se knjizi na mnogim stranicama susreću imena naših hrvatskih mislilaca u dijaloškoj povezanosti sa tada najznačajnijim misliocima Evrope.

U bogatim bilješkama uz te rasprave i to u prvoj knjizi na 37 sitno tiskanih stranica, a u drugoj na 55, nanizana je i često ukratko objašnjena gotovo sva najznačajnija svjetska literatura, koja tu tematiku obrađuje, tako da time ova knjiga postaje bogati informator i putokaz za nastavljanje tih istraživanja.

Na koncu je dodana i bogata bibliografija (preko 70 jedinica) knjiga i studija autora knjige (Kristellera), što je također za naša istraživanja vrlo značajan informativni prilog.

Na završetku kratkog upozorenja na ovo značajno Kristellerovo znanstveno djelo, treba svakako pohvaliti zalaganje za njeno ovako prvi puta složeno i u njemačkom jeziku izdano ostvarenje, koje je izvršio njegov urednik Eckhard Kessler, član Seminara za filozofiju i duhovnu povijest humanizma na sveučilištu u Münchenu i prijevod sa engleskoga koji je učinila Renata Schweyen-Ott služe uredniku i prevodiocu na čast. Djelo svakako ulazi u značajna djela poznate izdavačke kuće Wilhelma Finka u Münchenu.

Uladimir Filipović

Eckhard Kessler: THEORETIKER HUMANISTISCHER GESCHICHTSSCHREIBUNG, naklada Wilhelm Fink, München 1971.

Kako su ovi naši »Prilozi«, kao izraz i rezultat započetog sistematskog istraživanja povijesti hrvatske filozofije, počeli izlaziti prošle godine to se valja informacijom, prikazom ili recenzijom osvrnuti i na ona djela koja su u vezi s predmetom spomenutog istraživanja.

U tom smislu valja svakako svratiti pozornost i na knjigu spomenutu u naslovu koju je sastavio znanstveni asistent Instituta za duhovnu povijest humanizma pri katedri za filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Münchenu. Autor je inače poznat po tome što zajedno s Ernestom Grassijem, donedavnim predstojnikom spomenutog instituta i još uvijek direktorom Talijanskog centra za humanističke i filozofske studije (Centro Italiano di Studi Umanistici e Filosofici) u Münchenu, izdaje i uređuje Humanističku biblioteku (Humanistische Bibliothek) pod pokroviteljstvom nakladne kuće Wilhelma Finka u Münchenu. Ta biblioteka može biti interesantna za sve koji se bave s bilo kojeg aspekta humanizmom i renesansom, jer se u jednom njezinom nizu (Reihe I) objavljuju monografske studije o pojedinim autorima, djelima i problemima humanističkog i renesansnog razdoblja (do sada izašlo dvadesetak knjiga među kojima kao četvrta u tom

nizu i Kesslerova disertacija *Das Problem des frühen Humanismus. Seine Bedeutung bei Coluccio Salutati*,¹ a u drugom nizu (Reihe II) objelodanjuju se rukopisi i u reprint tehnici ponovno izdaju vrijedni, a teško pristupačni tekstovi humanističkih i renesansnih autora. U tom drugom nizu, opet kao četvrta, izašla je i ova Kesslerova knjiga posvećena teoretičarima humanističke historiografije u 16. stoljeću.

Kao što se iz već rečenog može zaključiti knjiga nema karakter monografije nego je to antologija u kojoj se u reprint tehnici donose tekstovi osam renesansnih teoretičara pisanja povijesti. Poput ostalih izdanja iz drugog niza spomenute biblioteke i Kesslerova knjiga ima utvrđenu strukturu: uvodnu studiju pod naslovom *Geschichte: menschliche Praxis oder kritische Wissenschaft?* (Povijest: ljudska praksa ili kritička znanost?) (str. 7—47), koju je autor zamislio kao prilog teoriji humanističke historiografije (podnaslov cijele studije glasi: *Zur Theorie der humanistischen Geschichtsschreibung*); biobibliografski dio (Bibliographie) (str. 48—60) u kojem najprije daje biobibliografske skice uz pojedinog autora čije tekstove donosi, a zatim popis literature koji sadrži šezdesetak naslova knjiga i članaka posvećenih problemu historiografije u 16. stoljeću u Italiji i razumijevanju humanističkog shvaćanja povijesti; indeks imena koja se spominju u donesenim renesansnim tekstovima i predmetni indeks, posebno za tekstove na latinskom i posebno za one na talijanskom (str. 61—82); i na kraju, što je od cijelog tog popratnog aparata možda i najvrijednije, analitičku tematsko-misaonu raščlambu tekstova (str. 83—127). Ta raščlamba može biti od naročite koristi onome tko će se koristiti tekstovima, jer je točno određeno što je na kojem mjestu, tj. strani i retku, tematizirano. I ne čitajući sam tekst dobiva se jasan uvid u detaljnu i globalnu tematsko-problematiku strukturu pojedinog traktata zasebno i opet svih tekstova zajedno.

Najveći dio, oko tri četvrtine cijele knjige, zauzimaju sami tekstovi poredani po godini prvog objavljivanja. Zastupljeni su ovi renesansni teoretičari sa traktatima o teoriji historiografije: Francesco Robortello (1516—1567): *De historica facultate disputatio*, Florentiae 1548; Dionigi Atanagi (1510[?]-1573): *Ragionamento della Istoria*, in Venetia 1559; Francesco Patrizzi (1529—1597): *Della historia diece dialoghi*, in Venetia 1560; Giacomo Aconcio (1492 ili 1520—1566): *Delle osservazioni et avvertimenti che aver si debbono nel legger delle historie*, ca. 1562; Giovanni Antonio Viperano (ca. 1530—1610): *De*

¹ U istom nizu kao 20. knjigu Kessler je zajedno s J. Ijsewijnom priredio i izdao referate s prvog međunarodnog kongresa neolatinstva pod naslovom *Acta conventus neo-latini lovanensis* (Proceedings of the First International Congress of Neo-Latin Studies Louvain 25—28 August 1971), Leuven, University Press, Wilhelm Fink Verlag München 1973. — Taj zbornik važan je i za nas utoliko što su u njemu zastupljeni i naši stručnjaci (V. Gortan, S. Krešić, M. Marković, V. Vratović) koji su na tom kongresu informirali međunarodni skup znanstvenika koji se bave neolatinizmom o dijelu hrvatske književnosti pisane na neolatinskom.

scribenda historia liber, Antverpiae 1569; Uberto Foglietta (ca. 1518—1581): *De ratione scribendae historiae / De similitudine normae Polybianae* (U. F., Opuscula nonnulla, Romae 1574; Alessandro Sardi (1520—1588): *De i precetti historici* (iz A. S., Discorsi, in Venetia 1586); Sperone Speroni (1500—1588): *Dialogo della Istoria* (iz Sp. Sp., Opere, edd. N. Dalle Laste / M. Forcellini, Venezia 1740, vol. II.).

Uočljivo je, a sastavljač to i ne krije, da su u toj antologiji našli mjesto samo predstavnici talijanske renesanse, i to iz 16. stoljeća. Kessler nema za to samo osobno opravdanje (on se naime prvenstveno bavi talijanskim humanizmom i talijanskom renesansom s čisto filozofijskog aspekta),² nego se upire u već utvrđenu činjenicu da se nakon više od dvije tisuće godina zapadnoevropske historiografije u 16. stoljeću prvi puta u javnoj diskusiji pokušala utvrditi »bit« historiografije i teorijski pojasniti čovjekov odnos prema svojoj povijesti. Nakon tog prvog intenzivnog pokušaja da se, pošto je humanistička historiografija doživjela svoju kulminaciju, poda sveobuhvatna teorija humanističke historiografije posljedično je uslijedilo konstituiranje filozofije povijesti i konstituiranje historiografije kao kritičke znanosti.

Smisao prezentiranja renesansnih teoretičara historiografije ne iscrpljuje se međutim, prema autoru, u tome da ih se što bolje upozna i vrednuje kao »preteče« kritičko-znanstvene historiografije. Uostalom, zbog inzistiranja na moralizmu i retoričkom obliku humanistički teoretičari nisu uopće zadužili teoriju historiografije kao kritičke znanosti u modernom smislu. U tome se Kessler slaže s modernim teoretičarima historiografije ali ujedno, polemizirajući sa danas važećim shvaćanjem historiografije kao kritičke znanosti, postavlja pitanje je li uopće ispravno i valjano promatrati humanističke teoretičare kao »preteče« nečega, a pogotovo teorije historiografije kao kritičke znanosti? Ne zapada li se time što se pojedini stavovi tih teoretičara trgaju iz humanističko-renesansnog konteksta i nasilno uklapaju u sistem nazora koji su nama danas neupitno samorazumljivi, u istu pragmatičko-utilitarni-ističku pogrešku koju suvremeni zagovornici historiografije kao kritičke znanosti predbacuju baš renesansnim teoretičarima humanističke historiografije? Na koji način, pita se autor, možemo izbjeći tu opasnost u pristupu navedenim renesansnim teoretičarima s namjerom da utvrdimo ono što je u njihovoj teoriji relevantno i za nas danas u shvaćanju historiografije i razumijevanju samog povijesnog događanja?

Na ta pitanja autor odgovara prethodnim pojašnjenjem temeljnih kategorija »istine«, »retorike« i »koristi«, na kojima počiva humanistička teorija historiografije. Te se kategorije najčešće krivo interpretiraju te se time i zamagljuje autentično renesansno shvaćanje povijesti

² Osim već spomenute disertacije posvećene problemu ranog humanizma o tome svjedoče i drugi njegovi radovi kao npr. *Geschichtsdenken und Geschichtsschreibung bei Francesco Petrarca*, u »Archiv für Kulturgeschichte« (59/1969) i *Prolegomena zu einer Theorie der humanistischen Geschichtsschreibung in Quattrocento*, u zborniku spomenutom u prethodnoj bilješci.

kao retoričkim načinom prikazane ljudske prakse. Tako npr. usprkos naglašavanju moralno-pragmatičkog momenta renesansni teoretičari ni pošto ne podcjenjuju metodičko-kritičko nastojanje oko utvrđivanja činjenica u vezi s onim što se dogodilo. Oni samo smatraju da je utvrđivanje »istinitog« u tom smislu najsiromašniji dio posla koji mora biti upotpunjen tumačenjem čitavog čovjekovog životnog svijeta, sa svim njegovim željama i nadama, uspjesima i promašajima. U tom životnom svijetu, svijetu ljudske prakse, nema o vrednotama neovisnih istina tako da se ono što je znanstveno dokazivo u tom i takvom svijetu mora dati omjeriti moralnom vrednotom: »Za praksu je objektivnost 'istinitog' (verum) podređena objektivnosti 'dobrog' (bonum)« (44).

Retorika pak, za koju se kao umjetnost i umješnost uvjeravanja obično smatra da je izložena subjektivnosti i samovolji usidrena je kao način oblikovanja pisane povijesti u vrlini koju renesansni teoretičari historiografije nazivaju 'prudencia', a autor interpretira kao općenitu moć ljudskog djelovanja. Stoga povjesničar mora posjedovati uz praktično iskustvo i 'prudencia' koja je podvrgnuta vrhovnom cilju ljudske prakse, tj. ozbiljenju sreće, i to ne sreće pojedinca nego zajednice. Stoga povijest koja posreduje to ozbiljenje zajedničke sreće nije i ne može biti neka privatna, nego nužno »javna«, »politička« stvar. Povjesničar pak mora biti 'vir bonus', čovjek koji zna otkrivati dobro zajednice, koji će poput dobrog suca i nepodmitljivog procjenitelja osuđivati nedjela a hvaliti vrline (tamquam bonus iudex et incorruptus censor libero et aequo animo vitia damnat, virtutes commendat, kako Viperano karakterizira dobrog historičara) (45).

Ako historiografija posredovanjem čitave ljudske realnosti i prakse treba da sukonstituiru i naš aktualni životni svijet i praksu onda valja reći, zaključuje autor, da današnja povijest koja sebe shvaća kao »specijalnu znanost« ne pokazuje nikakve ambicije da »poučava« ljude. Taj pedagoški dio preuzeo je na sebe žurnalizam ukoliko se on ne svodi samo na to da informira nego da i komentira nastojeći tako protumačiti i vrednovati događaje u sklopu čitavog našeg »političkog« svijeta. Pritom nam se pomaže i pruža mogućnost da se orijentiramo u »političkom djelovanju«. No upravo zato što djeluje na našu političku praksu mi žurnalizmu odričemo svaku objektivnost u smislu historiografije kao kritičke zanosti.

Suočen s takvim položajem historiografije danas Kessler misli da se u valoriziranju nastojanja teoretičara 16. stoljeća ne bi smjelo njihov doprinos u rasvjetljavanju biti i funkcije historiografije a priori otklanjati kao naprosto pokušaj restauriranja prevladanog predznanstvenog stava. Naprotiv, valjalo bi nasuprot tada nastupajućem, a danas prevladavajućem oznanstvenjenju i tehničiranju ljudskog života pozitivno vrednovati nastojanje renesansnih autora da se pokažu granice povijesti kao znanosti koju progoni fantom prirodznanstvene »objektivnosti«, a na drugoj strani da se sačuva i teorijski precizira objek-

tivnost primjerena povijesti. Na taj bismo način uz pomoć humanističke teorije historiografije mogli potražiti put kojim bi se opet »historičarski eros« mogao uključiti u zbiljski proces ljudske prakse.³

Uz ovaj općeniti izazov suvremenim teorijama historiografije Kesslerova antologija znači jedan izazov više za našu historiografiju nacionalne filozofije. Ako nas se znade i običava etnički identificirati u ratnoj povijesti Evrope, u kojoj je zabilježeno pod današnjim etničkim imenom gdje, za koga i protiv koga su se sve borili naši stari, teško nam pada ako se to ne čini i u evropskoj kulturnoj povijesti, naime da se pojedinci koji su se istakli u duhovnom stvaralaštvu, a našeg su porijekla (kao što je ovdje slučaj s našim renesansnim filozofom Petrićem koji se spominje pod svojim talijaniziranim imenom Patrizzi, kao i njegovo rodno mjesto Cres pod talijanskim imenom Cherso) etnički ne identificira. Dio posla međutim mora prethodno obaviti naša historiografija nacionalne filozofije. Valja spomenuti, kad je već riječ o Petriću, da se dovršava prijevod na hrvatski njegova glavnog djela *Nova de universis philosophia* koji će biti objavljen zajedno s latinskim originalom. U nas je u hrvatskom prijevodu objavljeno njegovo mladenačko djelo »Sretan grad« (»La Città Felice«) u izdanju »Libera« a u seriji »Biblioteka politička misao« 1975. Već je preveden i Petrićev traktat *Della historia diece dialoghi*, koji je, kako smo vidjeli, predstavljen i u Kesslerovoj antologiji kao jedan od fundamentalnih izvora za proučavanje renesansne teorije historiografije, ali taj prijevod još nije našao izdavača.

U istom smislu i s istim zadatkom kao ovo Kesslerovo djelo prema se jedna naša antologija u kojoj bi bilo predstavljeno dvadesetak naših najznačajnijih starih filozofa s kraćim ali najkarakterističnijim odlomcima iz njihova djela. Uz pojednog filozofa bit će dana i biobibliografska skica te bi tako opremljena antologija trebala informirati znanstvenu javnost o onim ne tako malobrojnim pojedincima našega porijekla koji su aktivno sudjelovali u stvaranju objektivnog evropskog humanističkog duha. Da je pak humanističko-renesansno razdoblje toliko duhovno i intelektualno bogato, a po nekim svojim zasadama i ljudski 'aspolutno' da se u promišljanju vlastitog života i svijeta nužno navraćamo na nj, pokazuju, ili nastoje pokazati, u posljednje vrijeme intenzivirana istraživanja tog razdoblja i s filozo-

³ Zanimljivo je napomenuti da Mirjana Gross, polazeći u svojim razmatranjima o historiografiji s marksističko-strukturalističkog stajališta, za razliku od Kesslerovog humanističko-prakseološkog pristupa problemu historiografije, ocjenjuje slično položaj suvremene historiografije s obzirom na njezin smisao u sklopu povijesne prakse današnjeg čovjeka. U njezinoj nedavno objavljenoj knjizi *Historijska znanost* (Zagreb 1976, 377 str.) o krizi smisla suvremene historiografije stoji između ostalog i ovo: »Njezino je životno pitanje hoće li izgubiti dosadašnju samostalnost kao posebna znanost i naći razlog svoga opstanka samo u nabavljanju površinskih podataka potrebnih društvenim naukama koje istražuju suvremenu društvenu zbilju ili će ući u borbu protiv snažnih ahistorijskih tokova i afirmirati se kao nauka, potrebna povijesnoj praksi suvremenog čovjeka« (str. 352).

fijskog stajališta. U kontekstu takvog istraživačkog nastojanja pojavila se i ovdje prikazana antologija renesansnih tekstova relevantnih za upoznavanje i proučavanje humanističke teorije historiografije.

Franjo Zenko

Pierre Somville, ESSAI SUR LA POËTIQUE D'ARISTOTE ET SUR QUELQUES ASPECTS DE SA POSTÉRITÉ, Paris, Librairie philosophique J. Vrin, 1975, p. 189.

Djelo P. Somvilla, naslovljeno »Ogled o Aristotelovoj Poetici...«, rasprava je o povijesnim značajkama literarno-umjetničkih Aristotelovih teorija, o teorijskim pretpostavkama njegove *Pjesničke umjetnosti*, kao i o nekoliko povijesnih tipova tumačenja.

U četiri osnovna okvira kritičkog razmatranja (I. *Nacrt jednog sistema umjetnosti i mimeza*; II. *Katarza*; III. *Stil i tragično*; IV. *Sljedbenici — neki aspekti*) izneseni su razlozi novog osvjetljavanja i razlaganja žive i povijesno neiscrpane aristotelovske problematike.

Razlažući prva tri fundamentalna poglavlja Aristotelove *Pjesničke umjetnosti*, upravo pojmove POIESIS, ETHOS i MIMESIS, posebice na planu literarne stvarnosti, autor traži i proučava osnove Aristotelove razredbe literarnih rodova s osnovnim ciljem ispitivanja sistema umjetnosti kao jednog od poglavlja suvremene estetike.

Razrješujući problematični čvor pitanja mogućnosti sistematizacije umjetnosti u Aristotela, autor razmatra mogućnosti, odnosno pitanja da li i u kolikoj mjeri Aristotelove primjedbe o nekim umjetnostima zadovoljavaju kriterije zajedničke sheme načela jedne opće estetike.

Na razini nekoliko tematskih grupacija (plastička umjetnost, glazbena teorija, mimeza, autor nalazi korespondentnosti (tragedija-slikarstvo, npr.) na planu značenja i prati razvoj nekih konstanti Aristotelove modalne sheme, polemizirajući s koncepcijom prema kojoj je kod Aristotela riječ o zasnivanju jedne apsolutne umjetnosti, jer bi to, prema autorovu mišljenju, predstavljalo negaciju umjetničkog djela sâmog, kako ga Aristotel zasniva.

Dominantni Aristotelovi »estetski« problemi u obrascima plastike i glazbe te teorijskih postavki o literaturi nisu objedinjeni u jedinstvenu shemu, nego su to »obični primjeri«, koje, kako kaže autor na jednome mjestu. Aristotel »ima pri ruci«, a »to je malo i mnogo« (p. 42).

Ono što naprotiv postaje mogućim polazištem jedne opće estetike, jest pojam *mimeze*, uza svu nedovoljnu definiranost toga pojma u Aristotela uslijed čega i doživljava taj pojam niz povijesnih tumačenja.

Navodeći različite aspekte ove kategorije (metafizička, kozmološka), autor podvrgava kritici jednostrane interpretacije Aristotelove mimeze i postavlja tvrdnju kako je valja razmatrati u uskoj svezi s homologijom TEHNE i FISISA, kao njihov srednji član. Analizira-